

Ситник Д. О.

КАДРОВИЙ КЕРІВНИЙ ПЕРСОНАЛ АПАРАТУ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІЦІЇ У КИЄВІ, 1941–1943¹

Масовий розстріл переважно єврейського населення у Бабиному Яру упродовж 29–30 вересня 1941 р. проводили езекуційні команди, що склалися з членів зондеркоманди 4а та виділених на допомогу 45-го (резервного) та 303-го батальйонів поліції. Сортуванням речей убитих та іншими допоміжними функціями займалися співробітники української поліції. У результаті за два дні було вбито до 34 тисяч євреїв. Історики давно встановили біографії основних винуватців (perpetrators), причетних до цих розстрілів. Тим не менш, на цьому вбивстві не закінчилися. Євреїв, військовополонених, комуністів, членів радянського і націоналістичного підпілля, а також пересічних громадян страчували упродовж усієї окупації Києва. Основні дієві особи масового насилля належали до поліцейського апарату. Та все ж досі нерозкритим залишається питання відповідальних інституцій та їхнього персоналу. Саме тому автор статті ставить за мету висвітлити питання персоналу двох основних німецьких інституцій — поліції порядку та поліції безпеки і СД.

Ключові слова: Київ, Ordnungspolizei, Sicherheitspolizei und des SD, Reserve-Polizeibataillon 33.

Біографії та долі співробітників апарату поліції Третього райху, які перебували у Києві восени 1941 р. та залучалися до актів масового насилля, відомі завдяки вичерпним дослідженням істориків². Жваве наукове зацікавлення також викликало питання функціонування української допоміжної поліції³. Тим не менш, у фокусі цього дослідження перебувають саме неукраїнські органи поліції Києва, які склалися як із німецьких, так і з балтійських частин. Їхня ді-

яльність упродовж більш ніж двох років окупації (і зокрема персонал) понині залишається фактично недослідженою темою. Єдиним, хто зосередився на цих питаннях, став Александр Прусін. Акцентуючи увагу на кадровому персоналі поліції безпеки та СД, він дослідив організацію та діяльність цієї головної каральної інституції у генеральній окрузі Київ (далі — ГОК)⁴.

Оскільки жодних інших комплексних досліджень органів німецької поліції у Києві виявити не вдалося, стаття базується передусім на джерелах. Переважна більшість із них належить до неопублікованих матеріалів внутрішнього діловодства поліції (Державний архів Київської області), персональних карток членів СС (Bundesarchiv і National Archives and Records Administration) та архівно-кримінальних і літерних справ, заведених радянськими спецслужбами (Галузевий державний архів Служби безпеки України). Поміж використаних опублікованих джерел особливо корисною є багатотомна збірка судових процесів над колишніми німецькими винуватцями військових злочинів (Justiz und NS-Verbrechen)⁵. Усі знайдені мною у цій збірці фігуранти, які працювали у Києві, належали до

¹ Це дослідження підготовлено та опубліковано в рамках стипендії Фондації Лозинських. Я вдячний історикові Андрію Усачу та рецензентам за допомогу під час написання тексту.

² Зокрема див.: Klaus Jochen Arnold, “Die Eroberung und Behandlung der Stadt Kiew durch die Wehrmacht im September 1941 - Zur Radikalisierung der Besatzungspolitik”, *Militärgeschichtliche Zeitschrift* 58 (1999): 23–63; Александр Круглов, Андрей Уманский и Игорь Щупак, *Холокост в Украине: Рейхскомиссаріат Украина, Губернаторство Транснистрия* (Дніпро: Ткума, 2016); Карел Беркгоф, «Бабин Яр: місце наймасштабнішого розстрілу євреїв нацистами в Радянському Союзі», в *Бабин Яр: масове убивство і пам'ять про нього: Матеріали міжнародної наукової конференції 24–25 жовтня 2011 р., м. Київ* (Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2017), 8–20.

³ Наведу лише декілька таких: Іван Дерейко, «Українські допоміжні формування Збройних сил Німеччини у Києві в 1941–1943 рр.: структура, чисельність, діяльність», *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ* 22/23 (2004): 340–353; Віталій Нахманович, «До питання про склад учасників каральних акцій в окупованому Києві (1941–1943)», в *Друга світова війна і доля народів України: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р.* (Київ: Зовнішторгвидав, 2007), 227–226; Jurij Radczenko, “Niemcy znaleźli u nich zrabowane żydowskie rzeczy i dlatego ich rozstrzelali: Kureń Bukowiński, Holokaust w Kijowie i świadectwo Marty Zybaczynskiej”, *Zagłada Żydów. Studia i Materiały* 14 (2018): 413–446; Даниїл Ситник, «Формування української поліції в Києві (1941–1943)», *Наукові записки НАУКМА: Історичні науки* 3 (2020): 40–48.

⁴ Alexander Prusin, “A Community of Violence: The SiPo/SD and Its Role in the Nazi Terror System in Generalbezirk Kiew”, *Holocaust and Genocide Studies* 21 (2007): 1–30.

⁵ Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945–1999, hrsg. C. F. Rüter, W. Dick De Mildt (Amsterdam: Amsterdam University Press). <https://junsv.nl/westdeutsche-gerichtsentscheidungen>.

поліції безпеки та СД, тож я відсилаю читача до вже згаданої праці Прусіна.

Отже, методологічною основою моєї статті є просопографічний фокус Прусіна, а мета полягає у висвітленні кадрового персоналу німецьких поліцейських органів у Києві упродовж 1941–1943 рр.

Перш ніж розглянути предмет дослідження, варто пояснити, про що йдеться під терміном «німецька поліція». Посаду міністра внутрішніх справ Третього району обіймав Вільгельм Фрік (1933–1943), однак його влада над поліцією була лише номінальною. У червні 1936 р. Гітлер призначив одноосібним шефом німецької поліції райхсфюрера СС Гайнріха Гімmlера. Тобто органи німецької поліції та держбезпеки розглядали як інструмент впровадження політичної волі націонал-соціалістичної партії. Крім, власне, СС Гімmlеру підпорядковувався шеф поліції порядку (Ordnungspolizei, далі — Орпо), оберстгрупенфюрер СС Курт Далюге. Під контролем Далюге перебували поліцейські батальйони, а також територіальні органи поліції — німецька охоронна поліція (Schutzpolizei, далі — Schupo), що діяла у містах, та жандармерія у провінції й приміській зоні. До Орпо також належали водна, пожежна та низка інших допоміжних поліцій (зокрема місцева, у цьому випадку українська) ⁶.

Гімmlеру підпорядковувалися також органи держбезпеки, які 27 вересня 1939 р. увійшли до Головного управління імперської безпеки (Reichssicherheitshauptamt, далі — RSHA) на чолі з оберстгрупенфюрером СС Райнгардом Гайдріхом. Структурно відомство поділялося на сім управлінь, серед яких, у контексті цього дослідження, найбільше цікавлять такі: 3-тє — внутрішня служба безпеки (Sicherheitsdienst-Inland, далі — SD); 4-тє — таємна державна поліція (Geheime Staatspolizei, далі — Gestapo); 5-тє — кримінальна поліція (Kriminalpolizei, далі — Kripo). SD опікувалася інформаційно-агентурними питаннями, Gestapo — арештами комуністів, євреїв, учасників рухів опору та іншими «політичними» противниками, а Kripo — розслідуванням кримінальних злочинів. Співробітників усіх трьох управлінь переводили до айнзацгруп і направляли на окуповані території. Вони ж формували регіональні представництва RSHA — відділи поліції безпеки та СД (далі — Sipo/SD) ⁷.

⁶ Edward B. Westermann, *Hitler's Police Battalions: Enforcing Racial War in the East* (Kansas City: University Press of Kansas, 2005), 55–57.

⁷ Докладніше про RSHA див.: Michael Wildt, *An Unconditional Generation: The Nazi Leadership of the Reich Security Main Office* (The University of Wisconsin Press, 2009), 172–210.

Під час Другої світової війни на окупованих територіях діяльність тріумвірату апарату поліції Третього району — СС, Орпо та RSHA — координувалася через наблизених до Гімmlера відповідальних регіональних головнокомандувачів СС і поліції (Höherer SS- und Polizeiführer, далі — HSSPF). В Україні цей пост обіймав обергрупенфюрер СС Ганс-Адольф Прюцман, якому райхсфюрер СС в усній формі передавав розпорядження і накази про знищення місцевого населення ⁸.

Перейдімо до розгляду київського представництва кожної з інституцій та її кадрового персоналу окремо.

Поліція порядку (Орпо)

Наприкінці вересня 1941 р. начальник поліції м. Вісбаден (Німеччина) полковник Пауль Шеєр прибув за викликом керівництва до Берліна. Під час зустрічі з Далюге він отримав наказ сформувати групу службовців і відправитись на окуповані території для організації поліцейського апарату в Києві. У жовтні 1941 р. група з не менш ніж 252 зібраних у Гамбурзі поліцейських і двох додатково виділених командуванням естонських рот резервного поліцейського батальйону «Остланд» дісталася пункту призначення. Шеєр очолив посаду командувача Орпо в ГОК. Уже незабаром він зустрівся з головнокомандувачем Орпо в Україні, групенфюрером СС Отто фон Ельгафеном, та HSSPF Прюцманом, які наказали йому притягувати до «суворої відповідальності» усіх, хто перешкоджатиме німецькій владі. Крім того, Прюцман наказав Шеєру якнайскоріше організувати українську поліцію ⁹.

Разом із німецькими військами у другій половині вересня 1941 р. до Києва потрапили члени ОУН(м), які створили парамілітарні загони (міліцію). До початку наступного року ці загони остаточно перейшли під німецький контроль, трансформуючись у декілька окремих підрозділів української допоміжної поліції. Власне, під юрисдикцію Schupo потрапила українська охоронна поліція, на яку покладалося виконання усіх пересічних завдань: від патрульно-постової служби до масових облав із метою відправки населення на примусові роботи у Німеччину ¹⁰. Станом на 21 листопада 1942 р. низовий апарат

⁸ Westermann, *Hitler's Police Battalions*, 165–166.

⁹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ), ф. 5, спр. 55663, т. 1, арк. 7–8, 21; Bundesarchiv (далі — BArch), R 19/121, Bl. 43 (“Der RFSS, O-Vur.Pers.425 VII/21, 22.10.1941”).

¹⁰ Докладніше про українську охоронну поліцію див.: Ситник, «Формування української поліції», 40–48.

Зліва направо: командувач Sipo/SD у ГОК оберштурмбанфюрер СС Еріх Ерлінгер; командувач Огро в ГОК генерал-майор Пауль Шеєр; командувач СС і поліції в ГОК (SSPF) групенфюрер СС Ганс Гальтерман. Джерело: Wildt, *An Unconditional Generation*, 49; *Axis History Forum*, Paul Scheer Ephemera, переглянуто 11.03.2023, <https://bit.ly/41QuEA6>; VArch, Bild 146-1969-067-01

поліції порядку в ГОК складався з 13 016 українських і 1383 німецьких поліцейських¹¹. У Києві німецький персонал Schupo сягав 210 офіцерів і поліцейських, в той час як українська охоронна поліція налічувала понад 1400 службовців¹². Наведені цифри свідчать про те, що фактично вся діяльність німців зводилася до участі в окремих операціях, бюрократичної роботи й керування українською поліцією.

Вочевидь, працівники німецької поліції не могли існувати поза досвідом внутрішньополітичного життя у міжвоєнній Німеччині. Сам Шеєр стверджував, що призначення на посаду командувача Огро в ГОК відбулося завдяки не лише професійним навичкам, а і його репутації як цілком лояльної до керівництва Третього райху людини: «[...] з 1933 р. я був членом нацистської партії. Далюге мене знав дуже добре і був упевнений, що я зможу забезпечити проведення фашистської політики в Україні»¹³. Наступник Шеєра на посаді командувача Огро в ГОК генерал-майор Оскар Кнофе також мав стрімку кар'єру після приходу нацистів до влади. З молодого віку він був активним членом парамілітарних фрайкорів, у лютому 1933 р. вступив до НСДАП, а 1939 р. — до СС. Упродовж війни, до вересня 1942 р. Кнофе обіймав посаду головнокомандувача Огро у Вартегау, що в окупованій

Польщі, та був тісно пов'язаний з «остаточним вирішенням єврейського питання» у регіоні¹⁴. Командир київської Schupo, підполковник поліції Ріхард Штан та один із його заступників капітан поліції Еріх Айхінгер також були членами СС і НСДАП відповідно¹⁵.

Тим не менш, більшість службовців Schupo і жандармерії не були ідейними націонал-соціалістами. На початку війни їх зараховували до резервних батальйонів поліції або ж направляли на окуповані території до місцевої служби. До призначення Штана у травні 1942 р. командиром київської Schupo був підполковник Бруно Самуельсен. У минулому він командував 122-м резервним батальйоном поліції, бійці якого займалися депортаціями французів та євреїв з окупованих територій Франції¹⁶. Переведення службовців із внутрішніх районів Німеччини на новоокуповані території СРСР означало збільшення ризиків для життя, адже завжди існувала небезпека бути вбитим членами руху опору, нелояльними місцевими підлеглими тощо. Опинившись у подібному «ворожому» середовищі, далекі від переконаного нацизму службовці

¹⁴ Michael Alberti, *Die Verfolgung und Vernichtung der Juden im Reichsgau Wartheland 1939–1945* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006), 75.

¹⁵ Досвід роботи з українцями міг бути причиною залучення у липні 1943 р. Штана до формування галицьких добровольчих полків СС: VArch, R 19/326, Bl. 45 (“Der Chef der Ordnungspolizei, KdO I O (3) 1 Nr. 397/43, Schnellbrief, 20 Juli 1943”). Особова справа Айхінгера: NARA, A3343, roll 4, frames 555–58 („Aichinger Erich“).

¹⁶ Wolfgang Curilla, *Die Deutsche Ordnungspolizei Im Westlichen Europa 1940–1945* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020), 370–372.

¹¹ Круглов, Уманский и Щупак, *Холокост в Украине*, 557.

¹² National Archives and Records Administration (далі — NARA), T315, roll 1634, frame 000958 (“Übersicht aller im Bereich Stadt-Kdtr. Kiew befindlich deutschen Polizeistreifen sowie der ukrainische Hilfskräfte, 5 März 1943”).

¹³ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 55663, т. 1, арк. 71.

мали б ефективно виконувати покладені на них завдання. Тож вище керівництво поліції удавалося до матеріальних і кар'єрних стимулів. Нерідко після прибуття на Схід офіцери отримували підвищення, що мало б спонукати їх сумлінно виконувати роботу. Наприклад, підлеглий Самуельсена, що наглядав за діяльністю української охоронної поліції, Вільгельм Гензен, до свого нового призначення очолював відділення поліції у Баден-Бадені (Німеччина) у званні капітана. Приїхавши до Києва, він одразу ж отримав підвищення. Одночасно з Гензеном майором став і командир 115-го батальйону допоміжної поліції, 38-річний Віллі Макс Пфаль, переведений до Києва з округу Позен (Польща) лише декілька місяців тому¹⁷.

Що ж до молодшого офіцерського і рядового персоналу, то, як уже зазначено, це були переважно переведені з гамбурзьких територіальних органів службовці. Мотивацію таких поліцейських докладно дослідив Крістофер Браунінг на прикладі 101-го резервного поліцейського батальйону. Він дійшов висновку, що значна частина його співробітників (яких він називає «пересічними чоловіками» — *ordinary men*) перебувала під впливом пропаганди антисемітизму, войовничого націоналізму та мілітаризму. Особливо це стосувалося «почуття власної переваги і расової спорідненості, а також єврейської неповноцінності та інакшості» серед них¹⁸. Утім, навряд чи можна стверджувати, що лише ідеологічна індоктринація штовхала пересічних, уже немолодих чоловіків до участі в екзекуціях цивільного населення. У таких випадках, як зазначив Браунінг, загальний конформізм поліцейських (що полягав у небажанні виділятися з натовпу) в купі з іншими мотивами міг стати результатом унормальнення військових злочинів¹⁹. Поліцейські 101-го батальйону не були винятком, ідеться скоріше про тенденційне явище для усієї Огро.

Ще під час масового вбивства у Бабиному Яру до складу зондеркоманди 4а входила рота бійців Schupo, яка безпосередньо брала участь у процесі розстрілів; ця сама рота розстрілювала євреїв, які намагалися втекти з-під оточення²⁰. Наприкінці листопада 1941 р. службовці Огро

виїздили на розстріл 200 військовополонених. Подібний випадок стався у лютому 1942 р., коли 30 службовців Schupo відрядили для проведення масових розстрілів під керівництвом Sipo/SD²¹. Упродовж наступних місяців окупації українська охоронна поліція регулярно затримувала та передавала німецьким командирам з Schupo євреїв та інших «політичних» злочинців²².

Тим не менш, співучасть у геноциді, очевидно, не була єдиною активністю німецьких поліцейських у Києві. Хоча більшість функцій виконувала підконтрольна їм українська поліція, німецькі коменданти у районних комісаріатах особисто контролювали її роботу²³. Німецькі офіцери також командували батальйонами допоміжної поліції під час антипартизанських операцій на північ від Києва між березнем і серпнем 1942 р. За спогадами учасників, після одного такого бою з радянськими парашутистами у районі смт Хабне було вбито декілька українських та одного німецького бійця першої роти 115-го батальйону допоміжної поліції. Внаслідок цього командир батальйону майор Пфаль особисто прибув на місце бою й ходив у розвідку разом із другою та третьою ротами²⁴. Одна з найбільш грандіозних операцій київських службовців відбулася навесні 1943 р. У лісових районах українського Полісся закріпилася величезна група партизанів під командуванням Сидора Ковпака, Михайла Наумова та Івана Хитриченка. Задля їх знищення німці відправили об'єднані сили німецьких (службовці Огро та офіцери нагляду), естонських (33-й резервний батальйон) та українських (важка сотня, 23-й батальйон допоміжної поліції при Sipo/SD) поліцейських із Києва. Внаслідок стрілянини поблизу смт Кодра (зокрема у с. Забуяння) 19 квітня 1943 р. було вбито принаймні трьох київських поліцейських Огро/Schupo. Загалом, упродовж шестиденної операції київським службовцям удалося відтіснити партизанів із Кодри й знищити не менш ніж 15 партизанів, іще 30 осіб були затримані як підозрювані²⁵.

«Сумлінне» виконання обов'язків не залишалося поза увагою керівництва. Для прикладу, за

²¹ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 55663, т. 1, арк. 11–4, 62.

²² Нахманович, «До питання про склад учасників», 253–254.

²³ ДАКО, ф. Р-2356, оп. 1, спр. 52, арк. 1 («Організація Української Поліції у м. Києві, б. д.»).

²⁴ П. Гончаренко, «З історії одного куреня (Літописна хроніка П. Гончаренка, літературний запис Зиновія Книша)», *Самостійна Україна* 3–4 (1974): 37.

²⁵ United States Holocaust Memorial Museum (далі — USHMM), RG-06.025, reel 14, frame 493–494; Центральний архів Міністерства оборони РФ, ф. 500, оп. 12493, д. 41, л. 47 («BdO Ukraine, Tagesbefehl Nr. 18, 30.04.1943»); л. 49 («BdO Ukraine, Tagesbefehl Nr. 20, 7.05.1943»).

¹⁷ Державний архів Київської області (далі — ДАКО), ф. Р-2726, оп. 1, спр. 1, арк. 11 («Kommando-Befehl Nr. 4, 23.01.1942»); арк. 37 («Kommando-Befehl Nr. 16, 17.04.1942»); арк. 18 («Kommando-Befehl Nr. 7, 13.02.1942»).

¹⁸ Christopher Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (New York: Harper Collins, 1992), 184.

¹⁹ Ibid., 177–185.

²⁰ Круглов, Уманский и Щупак, *Холокост в Украине*, 237.

свою майже півторарічну діяльність на посаді командувача силами Огро в ГОК Шеєра було нагороджено «Хрестом воєнних заслуг 1-го класу», а також підвищено у званні до генерала-лейтенанта і відправлено «на більш відповідальну роботу» до Франції²⁶.

33-й резервний поліцейський батальйон

Як уже згадано, разом із Шеєром у листопаді 1941 р. до Києва прибув поліцейський батальйон «Остланд», який складався з балтійських фольксдойче та естонців. Слід пояснити, що одним зі стовпів нацистської політики була ідея так званої народної спільності (*Volksgemeinschaft*), яка полягала в об'єднанні усіх німців як усередині Німеччини (райхсдойче), так і за її межами (фольксдойче). За період між жовтнем 1939 р. і січнем 1941 р. нацисти уклали сім договорів із різними країнами, внаслідок яких відбулося переселення до Німеччини близько 500 тисяч фольксдойче. Після радянської окупації Литви, Латвії та Естонії кількість охочих виїхати до Німеччини в цих країнах збільшилася. Тож у січні 1941 р. було укладено додатковий німецько-радянський договір про переселення балтійських німців (*Nachumsiedlung*). Зрештою новоокуповані території СРСР покинули понад 17 тисяч фольксдойче або тих, кому вдалося себе видати за таких²⁷.

Початок німецько-радянської війни більшість переселенців зустріли в спеціальних таборах. Усім придатним до служби жителям було запропоновано вступити до німецької поліції. 6 липня 1941 р. усіх добровольців зібрали у таборі Штансдорф, а пізніше відправили на 8-тижневий вишкіл до табору при Огро у Франкфурт-на-Одері. Бойова частина, яку з них сформували, отримала назву «резервний поліцейський батальйон “Остланд”» (*Reserve-Polizeibatallione “Ostland”*). Структурно батальйон було поділено на три роти, кожна з яких мала власного командира: 1-ша складалася переважно з фольксдойче та латишів; до 2-ї та 3-ї зарахували здебільшого вихідців з Естонії. Такий «політичний» розподіл призвів до конфлікту під час вибору кандидатури на посаду командира. Батальйон очолив у минулому полковник латиської армії Герберт Брашневіц, однак двома естонськими ротами («напівбатальйоном») командував майор артилерійських

військ Естонії Гайнріх Штунде. Після закінчення вишколу в жовтні 1941 р. загальна чисельність особового складу батальйону становила приблизно 600 бійців (400 з Естонії та 200 з Латвії), поміж яких служило принаймні 68 колишніх офіцерів естонської, латиської або литовської армії²⁸.

Оскільки вступ до батальйону відбувався на добровільній основі, можна, напевно, стверджувати про високий рівень мотивації його бійців. Колишні офіцери Збройних сил Естонії вступали до німецької поліції з метою боротьби проти радянських окупантів та відновлення втраченої незалежності. Багато з них не вперше виборювали незалежність і вважали німецько-радянську війну реінкарнацією подій 1918–1920 рр. Наприклад, 48-річний командир 2-ї роти батальйону «Остланд» капітан Пауль Лааман ще 1 вересня 1915 р. вступив до Володимирського військового училища (Російська імперія), після чого проходив службу у 33-му Сибірському запасному егерському полку в Петропавловську. Починаючи з 1917 р. Лааман був одним із найактивніших діячів сприяння розбудови естонської армії, входив до парамілітарної організації Кайтселіт²⁹. 44-річний командир батальйону майор Штунде (естонське ім'я — Henn Sarmiste)³⁰ ще у 1917 р. закінчив Сергієвське військово-училище (Одеса) і потрапив до Російської імператорської армії. З 1919 р. брав участь в Естонській війні за незалежність, а у міжвоєнний час був зарахований до складу підрозділів протиповітряної оборони. Іще один приклад — випускник Павлівського військового училища в Петербурзі, 48-річний лейтенант Вальтер Талісте, двічі нагороджений «Хрестом свободи» за участь у визвольних змаганнях³¹. Не бракувало й представників молодого покоління. Найбільш показовий у цьому аспекті приклад ротвахтмейстера Куно Ренно, який вирішив приєднатися до лав батальйону «Остланд», коли йому ще не виповнилося 18 років. У власному життєписі він зазначав, що його батько брав участь у війні за незалеж-

²⁸ Avdy Andresson, “Esimesed Eesti vabatahtlikud Teises Maailmasõjas”, *Võitleja* 12 (66) (1957): 4; Toomas Hiio, “Eesti üksus-test Wehrmacht'i, SSi ja politsei ning Relva-SSi alluvuses Teise maailmasõja ajal”, *Eesti sõjaajaloo aastaraamat* 1 (2011): 174–175.

²⁹ Tanel Lään (koost.), *Valikute ees: pilk kapten Paul Laamanni eluteele* (Tallinn: Eesti Kaitseliit, 2008), 3–4.

³⁰ Тут і далі задля зручності вік зазначено станом на рік вступу до батальйону «Остланд». У тексті подано імена та прізвища після естонізації (якщо такі використовували).

³¹ Saaga, Vabadussõjast osavõtnud ja teenetemärke omanud isikute kartoteek, ERA.2124.2.590 (“Valter Thalheim, leitnant”); Ibid., ERA.2124.2.590 (“Stunde, Heinrich, kapten”).

²⁶ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 55663, т. 1, арк. 30–31.

²⁷ Vincent Hoyer, “‘Volksgemeinschaft’ im Werden? ‘Balten-deutsche’ im Warthegau 1939–1941”, *Rocznik Polsko-Niemiecki* 27 (2019): 32–33.

ність Естонії, що також опосередковано може вказувати на мотиви його вступу³².

Після закінчення навчання у школі Огро батальйон «Остланд» направили до України. Приблизно 10 жовтня 1941 р. бійці виїхали до м. Рівне, де, очевидно, розділилися на дві частини. Першу роту, яка відтепер мала назву рота «Остланд» (1. Ostlandkompanie), було відряджено до 320-го поліцейського батальйону, тож вона залишилася у Рівному. Відомо, що упродовж 6–7 листопада її бійців залучали до конвоювання євреїв та охорони периметра на місці розстрілу в урочищі Сосонки³³. Натомість естонських добровольців двох інших рот, під командуванням Штунде, не залучали до геноциду євреїв у Сосонках, а відправили до Києва у розпорядження штабу Schupo. Обидві роти займалися охороною об'єктів, патрулюванням та боротьбою з партизанами. Наприклад, у боях проти з'єднань радянських партизанів під командуванням Ковпака та Сабурова у районі Овруча 24 грудня 1942 р. загинув лейтенант 3-ї роти Костянтин Тюрнпу³⁴.

Доволі часто бійців батальйону «Остланд» долучали до штабної та іншої адміністративної роботи. Як можна було побачити, частина офіцерів народилася або закінчила навчання ще за часів Російської імперії. Тож очевидна користь від знання російської мови спонукала німців переводити персонал батальйону «Остланд» на посади наглядачів, інструкторів і перекладачів при українській допоміжній поліції. Мабуть, найпоказовішим є приклад майора Штунде, якого призначили наглядачем над українською поліцією. У січні 1942 р. його тимчасово перевели на посаду шефа української кримінальної поліції³⁵. Проте це не єдиний випадок. Російську також знав командир 3-ї роти, капітан Хуго Сійм, що було зазначено в його особистій справі офіцера СС³⁶. Загалом, між лютим і травнем 1942 р. принаймні декількох членів батальйону «Остланд» перевели до українських частин як перекладачів³⁷.

Після того, як українська поліція досягла необхідної чисельності для самостійного патрулювання міських об'єктів і вулиць, постало питан-

Керівництво батальйону «Остланд» під час навчання у таборі поліції порядку, Франкфурт-на-Одері, літо 1941 р. Зліва направо: командир естонського «напівбатальйону» майор Гайнріх Штунде, лейтенант Ніколай Семьонов і командир 2-ї роти лейтенант Пауль Лааман (авторська ідентифікація). Джерело: Herder-Institut, Bildkatalog, Inventarnummer 160719

ня про подальшу долю батальйону. Вже 1 жовтня 1942 р. вище керівництво СС оголосило про формування Естонського легіону СС. Відповідно до наказу планувалося перевести до нього естонських солдатів та офіцерів з наявних поліцейських частин. За деякими оцінками, станом на початок 1943 р. більшість (350 із 421) членів батальйону «Остланд» опинилися у лавах легіону, сформувавши його кадрове ядро³⁸.

Поліція безпеки та СД (Sipo/SD)

Органи німецької держбезпеки у Києві представляла місцева філія Sipo/SD. Її було створено наприкінці 1941 р. частково з колишніх співробітників айнзацкоманди 5. Головнокомандувачу Sipo/SD в Україні Отто Рашу (за сумісництвом командир айнзацгрупи С) звітував командувач Sipo/SD у ГОК, оберштурмбанфюрер СС Еріх Ерлінгер. Оскільки на політичну поліцію покладалося одне з найважливіших завдань — боротьба з ідеологічними ворогами, командний та офіцерський персонал Sipo/SD становили ідейні нацисти, еліта органів держбезпеки Третього райху. Командир київської філії Еріх Ерлінгер був одним із найдосвідченіших офіцерів з-поміж персоналу айнзацгруп. Як представник молодішої генерації нацистського руху, Ерлінгер вступив до штурмових загонів (СА) і став членом націонал-соціалістичної партії у 20 років; незабаром він перевівся до служби безпеки (СД), а коли йому виповнилося 25, приєднався до СС³⁹.

³² Archive John P. Moore, German Documentation, SS Personalakten ausländische Offiziere, Estonia ("Renno Kuno, Lebenslauf, Bad Tölz, 12.7.1944").

³³ Александр Кружлов, «Уничтожение евреев в г. Ровно в начале ноября 1941 года в свете немецких документов», *Голокост і сучасність* 1 (2012): 153–155.

³⁴ "Ltn. Konstantin Türnpuu", *Eesti Sõna*, 21 jaanuaril, 1943, 5.

³⁵ ДАКО, ф. Р-2726, оп. 1, спр. 1, арк. 13 зв. ("Kommandobefehl Nr. 5, 30.01.1942").

³⁶ Див.: ВArch, R 9361-III/556846, "Hugo Siim".

³⁷ ДАКО, ф. Р-2726, оп. 1, спр. 1, арк. 18 ("Kommandobefehl Nr. 7, 13.02.1942"); арк. 47 ("Kommandobefehl Nr. 20, 15.05.1942").

³⁸ Hiio, "Eesti üksustest Wehrmacht'i, SSi ja politsei," 176; Andresson, "Esimesed Eesti vabatahtliku", 4.

³⁹ NARA, T175, roll 240, frames 2729904–2729905 ("Erich Ehrlinger, Fragebogen").

У 1938–1941 роках Ерлінгер брав участь у низці важливих операцій під час аншлюсу Австрії, організації поліцейського апарату у Празі, а також очолював одне з управлінь Sipo/SD у Варшаві та допомагав формувати війська СС у Норвегії. Отриманий досвід знову знадобився йому в часи німецько-радянської війни. Після призначення командиром айнзацкоманди 1b, рухаючись із групою армій «Північ», Ерлінгер разом із підопічними був причетний до вбивства більш ніж 1335 євреїв та радянських політичних активістів у Каунасі (Литва) та Даугавпілсі (Латвія). З огляду на його досвід, наказом від 9 грудня 1941 р. оберштурмбанфюрера СС Ерлінгера перевели на посаду шефа Sipo/SD у ГОК⁴⁰.

Найближче оточення шефа Ерлінгера мало цілком симптоматичну службу біографію. Першим його заступником став керівник Gestapo та Kripo гауптштурмфюрер СС Ганс Шумахер. Професійний поліцейський та, як і Ерлінгер, доктор права, з початком німецько-радянської війни Шумахер очолив групу співробітників поліції безпеки при айнзацкоманді 5. У складі останньої він особисто брав участь у розстрілах цивільного населення; до прибуття Ерлінгера у Київ саме Шумахер опікувався організацією роботи Sipo/SD, у тому числі української кримінальної поліції. За його ж словами на повоєнному суді, він був переведений на інше місце служби за власним бажанням, тому 1 серпня 1942 р. Шумахера змінив оберштурмфюрер СС Еріх Вагнер. З огляду на те, що Вагнер вступив до НСДАП до приходу Гітлера до влади, він належав до так званих старих бійців (*Alte Kämpfer*). Під його керівництвом відбулася низка успішних операцій у Києві та окрузі, що спричинили тимчасове припинення активності радянського підпілля. Не раніше кінця червня 1943 р. Вагнера повернули до Дрездена, тому шефом Gestapo став унтерштурмфюрер СС Вальтер Ебелінг. Майже увесь міжвоєнний період він пропрацював у різних структурах поліції, у 1933 р. вступив до НСДАП, а через два роки приєднався до Kripo. У вересні 1942 р. Ебелінга призначили на посаду заступника начальника охорони ставки Гітлера «Верфольф» поблизу Вінниці, а вже у листопаді перевели до київської філії Sipo/SD⁴¹.

Успіхам німецьких спецслужб у виявленні «політичних» ворогів сприяла розгалужена мережа агентів та інформаторів. Для цього, крім

вербування власної агентури, яка була у розпорядженні слідчих кожного підвідділу, до структури Sipo/SD було передано українську кримінальну поліцію. На відміну від націоналістичного керівництва в українській охоронній поліції, переважну більшість керівних посад кримінальної поліції обіймали колишні радянські комсомольці, комуністи, співробітники органів держбезпеки і правники⁴². Місцеві службовці були повністю інтегровані у каральну діяльність Sipo/SD і виконували усі накази начальника Kripo. Першими з таких стали колишні члени айнзацкоманди 5 — обершарфюрер СС Курт Зиплі та унтерштурмфюрер СС Якоб Губер. Член націонал-соціалістичної партії Зиплі брав участь у розстрілах військовополонених і заарештованих цивільних у Бабиному Яру упродовж осені 1941 р. До розстрілів також долучався галицький фольксдойче Губер — пастор за професією. Він знав українську, що, вочевидь, посприяло налагодженню добрих стосунків із місцевим персоналом. Тобто Губер одночасно обіймав посаду перекладача при SD і був одним із головних експертів у питаннях роботи з місцевою агентурою⁴³. З січня 1943 р. на посаду керівника Kripo став унтерштурмфюрер СС Вільгельм Еберт — член НСДАП з 1937 р. Він брав участь у масових убивствах за межами Києва. У матеріалах післявоєнного процесу над ним та іншими учасниками зондеркоманди 4б, які брали участь у розстрілі щонайменше 180 «євреїв, комуністів і політичних комісарів Червоної армії», зазначено, що Еберт «особисто застрелив двох осіб жіночої статі»⁴⁴.

Службові біографії Зиплі, Губера та Еберта лише підтверджують повоєнні свідчення очевидців про те, що для шефа Ерлінгера було «вкрай важливо, щоб усі члени його відомства у Києві регулярно брали участь у стратах»⁴⁵. Це правило поширювалося навіть на перекладачів, більшість з яких була радянськими етнічними німцями. Приміром, 26-річний уродженець Житомирської області Фрідріх Круль, який працював під керівництвом начальника в'язниці Sipo/SD гауптшарфюрера СС Фріца Гайнце, затримав понад 100 євреїв, а також брав участь у масових розстрілах упродовж весни–літа 1942 р.⁴⁶

⁴² ГДА СБУ, ф. 5, спр. 4283, арк. 58 зв.; спр. 43555, арк. 50–51.

⁴³ “Gerichtsentscheidungen LG Düsseldorf vom 05.08.1966, 8 I Ks 1/66 BGH vom 29.01.1968, 2 StR 599/67 (Lfd. Nr. 636a)”, in *Justiz und NS-Verbrechen*, Bd. XXIV, 501–502, 576; ГДА СБУ, ф. 11, спр. 776, т. 3, арк. 22 зв.; Prusin, “A Community of Violence”, 17.

⁴⁴ “Gerichtsentscheidungen LG Düsseldorf vom 12.01.1973, 8 Ks 3/70 (Lfd. Nr. 784)”, in *Justiz und NS-Verbrechen*, Bd. XXXVIII, 11–12, 65.

⁴⁵ Wildt, *An Unconditional Generation*, 300.

⁴⁶ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 39664, арк. 60, 79, 102–103.

⁴⁰ Wildt, *An Unconditional Generation*, 297–299.

⁴¹ Prusin, “A Community of Violence”, 14, 15, 17, 20; “Gerichtsentscheidungen LG Karlsruhe vom 13.12.1963, VI Ks 1/60 BGH vom 25.2.1965, 4 StR 410/64 (Lfd. Nr. 560)”, in *Justiz und NS-Verbrechen*, Bd. XIX, 612, 616; ГДА СБУ, ф. 11, спр. 776, т. 3, арк. 21 зв.–22 зв.; ГДА СБУ, ф. 5, спр. 53528, т. 3, арк. 297.

Євреїв, комуністів та інших «політичних» ворогів затримували здебільшого за доносами місцевих жителів та агентів. Арештами займалися або українські, або німецькі співробітники поліції. Зрештою затримані опинилися у в'язниці штабу Sipo/SD на вул. Короленка, 33. Після допитів із застосуванням насилля переважно більшість «політичних» в'язнів очікував один із двох варіантів розвитку подій: страга або переведення до Сирецького табору, який було збудовано неподалік Бабиного Яру до червня 1942 р. Комендантом табору, що належав до відання Sipo/SD, призначили штурмбанфюрера СС Отто Радомського, який мав репутацію відданого нациста, а також «надзвичайно жорстокої людини» навіть порівняно з іншими співробітниками Sipo/SD. За спогадами в'язнів, Радомський відбирав хворих і виснажених з-поміж них, після чого особисто розстрілював. Якимось він «розстріляв кількох в'язнів, які намагалися зібрати помідори з сусіднього поля. Кілька разів Радомський і його помічник Гайнц Ревер кидали шматки хліба на електрифікований дріт, а в'язні, які намагалися підібрати хліб, були вбиті струмом»⁴⁷.

Деякий час Радомський командував 23-м батальйоном допоміжної поліції при Sipo/SD, який складався з примусово набраних молодиків із Київщини та Полтавщини. Батальйон займався охороною Сирецького табору, а також виконував антипартизанські завдання в Україні та Білорусі. Однак Радомський не мав відповідного військового досвіду, тож із 9 січня 1943 р. й до кінця війни постійним командиром батальйону був 31-річний австрієць, унтерштурмфюрер СС Віллібальд Регічнік. У 1931 р. він вступив до НСДАП, а з 1940 р. працював викладачем фізичної культури і військової підготовки у школі для співробітників SD у Бернау. Матеріали Сталінського процесу 1947 р. дають змогу припустити, що Регічнік належав до групи переконаних прибічників нацистської влади. За його ж власними словами, він неодноразово виявляв бажання поїхати на фронт. Про це опосередковано свідчать і такі факти, як його підвищення до звання гауптштурмфюрера СС і нагородження «Залізним хрестом 2-го ступеня» за участь у боях із радянськими партизанами у Білорусі. У складі бойової групи «фон Готберг» (Kampfgruppe von Gottberg) 23-й батальйон брав участь в операції «Весняне свято» (квітень 1944 р.)⁴⁸.

Загалом службовці Sipo/SD (а до того айнзацкоманди 5) у Києві втратили не менш ніж

5500 осіб; іще приблизно 5 тисяч в'язнів Сирецького табору були вбиті. Крім євреїв і комуністів, частина знищених так чи так належала до радянського політичного активу, підпілля або НКВС. За оцінками Александра Прусина, 88 % усієї кількості чинних членів київського радянського підпілля було страчено⁴⁹. Наразі точно невідомо, чи брали участь місцеві ненімецькі службовці у розстрілах. Принаймні двоє службовців української кримінальної поліції свідчили про те, що їхні колеги розстрілювали євреїв і комуністів упродовж осені—зими 1941 р.⁵⁰

Висновки

Побіжний огляд біографій окремих службовців апарату поліції свідчить про чітку інституалізацію насилля. Ідеологічні «хрестоносці» Sipo/SD, частина з яких належала до айнзацгруп, і поліцейські-резервісти з Орго, що більшою або меншою мірою були заангажовані до расистської ідеології, виконували усі покладені на них керівництвом Третього райху завдання. Ініціативний шеф Sipo/SD Ерлінгер створив «взірцевий» репресивний апарат, у якому кожний підлеглий мав бути «пов'язаний кров'ю». Німецьких поліцейських Орго та їхніх українських і балтійських підлеглих активно залучали на допомогу силам Sipo/SD. Отже, якщо німці (зокрема фольксдойче) займалися розстрілами, то ненімецькі службовці брали активну участь в ідентифікації та арештах.

Німці з Орго та Sipo/SD не виявляли жодного саботажу та супротиву під час імплементації нацистської расової політики у Києві та окрузі. Ба більше, вони активно використовували допомогу місцевих народів у власних інтересах. Кадровий персонал німецьких поліцейських органів у Києві може бути прикладом симптоматичної нацистської політики «розділяй і володарюй». Складно уявити, що естонський ветеран Штунде, перебуваючи у добрих стосунках з українськими націоналістами з охоронної поліції, був водночас і шефом української кримінальної поліції, яка поступово наповнювалася новими службовцями у вигляді радянських активістів. Тим не менш, їх усіх поєднувало спільне німецьке керівництво, яке марило про побудову «Нової Європи». І попри різницю біографій і мотивів, кадровий персонал апарату поліції у Києві назагал виявився готовим до активної співпраці з німцями.

⁴⁷ Prusin, "A Community of Violence", 10, 12, 17–18.

⁴⁸ USHMM, RG-06.025, reel 14, frame 473–9, 490–495, 506.

⁴⁹ Prusin, "A Community of Violence", 6–7, 21.

⁵⁰ ГДА СБУ, ф. 5, спр. 43555, арк. 48 зв., 79; ф. 6, спр. 69330 фп, арк. 44.

Bibliographic References

- Alberti, Michael. *Die Verfolgung und Vernichtung der Juden im Reichsgau Wartheland 1939–1945*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.
- Andresson, Avdy. “Esimesed Eesti vabatahtlikud Teises Maailmasõjas”. *Võitleja* 12 (66). (1957): 4.
- Archive John P. Moore, German Documentation, SS Personalakten ausländische Offiziere, Estonia, Renno Kuno.
- Arnold, Klaus Jochen. “Die Eroberung und Behandlung der Stadt Kiew durch die Wehrmacht im September 1941 – Zur Radikalisierung der Besatzungspolitik”. *Militärgeschichtliche Zeitschrift* 58 (1999): 23–63.
- Bundesarchiv (BArch), R 19/121, R 19/326, R 9361-III/556846.
- Berkhof, Karel. “Babyn Yar: mistse naimasshtabnishoho rozstrilu yevreiv natsystamy v Radianskomu Soiuzi”. In *Babyn Yar: masove ubyvstvo i pamiat pro noho: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii 24–25 zhovtnia 2011 r., m. Kyiv*, 8–20. Kyiv: Ukrainskyi tsentr vyvchennia istorii Holokostu, 2017.
- Browning, Christopher. *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. New York: Harper Collins, 1992.
- Curilla, Wolfgang. *Die deutsche Ordnungspolizei im westlichen Europa 1940–1945*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020.
- Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti (DAKO), f. R-2356, op. 1, spr. 52, 16 ark.; f. R-2726, op. 1, spr. 1, 58 ark.
- Dereiko, Ivan. “Ukrainski dopomizhni formuvannia Zbroinykh syl Nimechyny u Kyievi v 1941–1943 rr.: struktura, chyselnist, diialnist”. *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB 22/23* (2004): 340–353.
- Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (HDA SBU), f. 5, spr. 4283, 159 ark.; spr. 39664, 302 ark.; spr. 43555, 137 ark.; spr. 53528, t. 3, 318 ark.; spr. 55663, t. 1, 107 ark.; spr. 55663, t. 11, 57 ark.; spr. 69330fp., 391 ark.; spr. 776, 461 ark.
- Hiio, Toomas. “Eesti üksustest Wehrmacht’i, SSi ja politsei ning Relva-SSi alluvuses Teise maailmasõja ajal”. *Eesti sõjaajaloo aastaraamat* 1 (2011): 158–265.
- Hoyer, Vincent. “‘Volksgemeinschaft’ im Werden? ‘Baltendeutsche’ im Warthegau 1939–1941”. *Rocznik Polsko-Niemiecki* 27 (2019): 31–43.
- Honcharenko, P. “Z istorii odnogo kurenia (Litopysna khronika P. Honcharenka, literaturnyi zapys Zynoviia Knysha)”. *Samo-stiina Ukraina* 3–4 (1974): 36–42.
- Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945–1999, hrsg. C. F. Rüter, W. Dick De Mildt. Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://junsv.nl/westdeutsche-gerichtsentscheidungen>.
- Kruhlov, Aleksandr, Umanskyi, Andrei, & Yhor Shchupak. *Kholokost v Ukrainy: Reikhskomysaryat Ukrainy, Hubernatorstvo Transnystryia*. Dnypro: Tkuma, 2016. 564 s.
- — —. “Unychtozhenye evreev v h. Rovno v nachale noiabria 1941 hoda v svete nemetskykh dokumentov”. *Holokost i suchasnist* 1 (2012): 104–165.
- Lään, Tanel (koost.). *Valikute ees: pilk kapten Paul Laamanni eluteele*. Tallinn: Eesti Kaitseliit, 2008.
- “Ltn. Konstantin Türnpuu”. *Eesti Sõna*, 21 jaanuaril, 1943.
- Nakhmanovych, Vitalii. “Do pytannia pro sklad uchasykyv karalnykh aktsii v okupovanomu Kyievi (1941–1943)”. In *Druha sviitova viina i dolia narodiv Ukrainy: Materialy 2-yi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, m. Kyiv, 30–31 zhovtnia 2006 r.*, 227–262. Kyiv: Zovnishtorhvydav, 2007.
- National Archives and Records Administration (NARA), A3343, Reel 4, 1400 f.; T175, Reel 240, 1282 f.; T315, Reel 1634, 1057 f.
- Prusin, Alexander. “A Community of Violence: The SiPo/SD and Its Role in the Nazi Terror System in Generalbezirk Kiew”. *Holocaust and Genocide Studies* 21 (2007): 1–30.
- Radczenko, Jurij. “‘Niemcy znależli u nich zrabowane żydowskie rzeczy i dlatego ich rozstrzelali’: Kureń Bukowiński, Holokaust w Kijowie i świadectwo Marty Zybaczynskiej”. *Zagłada Żydów. Studia i Materiały* 14 (2018): 413–446.
- Saaga, Vabadussõjast osavõtnud ja teenetemärke omanud isikute kartoteek, ERA.2124.2.590; ERA.2124.2.590.
- Sytnyk, Daniil. “Formuvannia ukrainskoi politsii v Kyievi (1941–1943)”. *Naukovi zapysky NaUKMA: Istorychni nauky* 3 (2020): 40–48.
- Tsentrálny arkhiv Ministerstva oborony (TsAMO) RF, f. 500, op. 12493, d. 4, 206 list.
- United States Holocaust Memorial Museum (USHMM), RG-06.025, reel 14 [TsA FSB, Osobyi fond, d. N-19091, t. 12–13].
- Võitleja* (Toronto), 1957, detsember, Nr. 12 (66), 8 lk.
- Westermann, Edward B. *Hitler’s Police Battalions: Enforcing Racial War in the East*. Kansas City: University Press of Kansas, 2005.
- Wildt, Michael. *An Unconditional Generation: The Nazi Leadership of the Reich Security Main Office*. The University of Wisconsin Press, 2009.

D. Sytnyk

THE LEADING PERSONNEL OF THE GERMAN POLICE APPARATUS IN KYIV, 1941–1943

On September 29–30, 1941, the mass shooting of the predominantly Jews in Babyn Yar was carried out by execution teams consisting of members of Sonderkommando 4a and the 45th (reserve) and 303rd police battalions assigned to help. Members of Ukrainian police were engaged in sorting the belongings of the dead and other auxiliary functions. As a result, up to 34,000 Jews were killed in two days. Historians have already established the biographies of the main perpetrators involved in these shootings. However, the killings did not end there. Jews, POW’s, communists, members of the Soviet and OUN underground, as well as ordinary citizens were executed throughout the entire German occupation of Kyiv. The main perpetrators of mass violence belonged to the SS und Polizei apparatus. Nevertheless, the issue of responsible institutions and their personnel remains unsolved. That is why the author of the article aims to highlight the personnel of two main German institutions — the Ordnungspolizei, and Sicherheitspolizei, and SD.

Keywords: Kyiv, Ordnungspolizei, Sicherheitspolizei und des SD, Reserve-Polizeibataillon 33.

